

RÓBERT PÉTER

**A közép-európai szociológia változatai és a
versenyképesség**

Gondolatok Csepeli György és Wessely Anna írása ürügyén

Elolvassa Csepeli György és Wessely Anna tanulmányát, az első gondolatom az volt, milyen reakciókat szülhetett az előadás akkor, 1991 júniusában. Meggyőzte vajon a hallgatóságot a szerzők érvelése? És kik lehettek a hallgatók? Többségében magyarok vagy éppen külföldiek?

(Őszintén szólva, azt sem tudom, egyáltalán elhangzott-e ez az előadás. Azokban a napokban minden időmet lekötötte a saját szekcióm, s – csak a program alapján ítélve – biztos, hogy sokat veszítettem azzal, hogy a számtalan párhuzamos előadás egyikén sem tudtam jóformán részt venni.)

Mindez persze csak kíváncsiság, s nem változtat azon, hogy a Csepeli és Wessely által felvetett kérdés ma ugyanúgy aktuális és provokáló, mint egy évvel ezelőtt. A szerzők pontosan érezték rá a "Hungary in the World" konferencia kettős célkitűzésére, tehát a régió iránti nemzetközi érdeklődés kihasználására, valamint arra a szándékra, hogy a szakma "ébredjen rá", hol tart a magyar és hol a nemzetközi szociológia. E két motiváció közül kezdetben talán csak az első volt mindenki számára egyértelmű, de ahogy közeledett a konferencia időpontja és körvonalazódott a program, egyre nyilvánvalóbbá lett a második is. Sőt mindehhez hozzá lehetne tenni egy harmadik motivációt, amely az előző kettőhöz viszonyítva sokkal kevésbé vált explicitté:

Nevezetesen, hogy a magyar szociológia külföldön működő kiváló képviselőinek és az amerikai szociológianak az ezzel az égtájjal és az itteni történésekkel foglalkozó képviselőinek egyaránt szükségük van az itteni jelenlétre és a régióban való aktív szereplésre, hiszen az egyik – későbbi sikeres pályázatokban, ösztöndíjak, kutatási pénzek elnyerésében manifesztálódó – *tökéjük* éppen az, hogy vannak itt kapcsolataik, elismerik őket itt is, *tehát nekik éppen annyira fontos egy ilyen konferencia, mint amennyire úgy állítják be a dolgot, hogy ezzel mennyit nyer a magyar szociológia*. Hiszen a történet – többek között – éppen arról szól, mennyire kevésbé *kompetitív* a hazai szociológia, szemben például az amerikaival, ahol a mienknél "igazibb" versenyben dől el, hogy mennyi pénz vehető ki "átmenetkutatásra" a nagy kalapból Közép- és Kelet-Európában (mostanában, ki tudja meddig, még elég sok pénz); hogy az ennek a régiónak a kutatására szánt forrásokra kik tudják rátenni a kezüket. Magyarán, hogy a ránk specializálódott szakértők hogyan tudják eladni magukat a saját (amerikai) tudományos piacukon.

Valószínű, hogy a konferenciával kapcsolatos ambivalens érzelmek is részben abból fakadnak, hogy ez a bizonyos harmadik (titkolt) célkitűzés fokozatosan tudatosult a szakmában, s többekben felmerült, hogy "itt kérem minket felhasználnak

RÉGIÓNK SZOCIOLÓGIÁJÁRÓL

valamire". A személyes véleményem az, hogy a Magyar Szociológia Társaság 1991-es konvenciója *mindezekkel együtt* a magyar szociológia fejlődésének és remélt professzionalizálódási folyamatának fontos eseménye volt. Úgy hiszem, a szakmai színvonal magasabb volt, mint bármelyik korábbi közgyűlésen. Csak éppen úgy tisztességes, ha kimondjuk: a mérlegnek két serpenyője van, s nem igaz az, hogy a "nemzetközi színvonal" felíráttal ellátott (amerikai) serpenyőbe csak önzetlenül *betettek*, míg a "magyar szociológia" felíratú serpenyőből csak *kivettek* – legalábbis azok, akik legalább már annyit felismertek, hogy súlyos "kivenni, bepótolni, felzárkózni" valójuk van.

Csepeli György és Wessely Anna tanulmánya igen jól felépített írás arról, hogy van releváns mondanivalója a magyar (a közép-európai) szociológiának mindazokról a társadalmi folyamatokról, amelyek itt történnek és velünk történnek. Mi több, hogy mindezeket a folyamatokat mi képesek vagyunk jobban megérteni és megértetni, hogy sajátos, regionális és történelmi fejlődésünkben gyökeredző szocializációnk, kultúránk, nyelvünk, érzékcynységünk, a Nyugat és Kelet közötti közép-európaiságunk olyan érték, amely e régió szociológiájának *esélyt kellene hogy biztosítson*.

A tanulmánynak lényegében két szintje van: az egyik a pusztán *üzenet*, amely az első, illetve az utolsó bekezdésekben fogalmazódik meg, a másik, az írás "közepe", a *bizonyítás*, egy kultúr-, tudomány- és eszmetörténeti fejtegetés. A szerzők itt vitathatatlan értékekre hivatkoznak (Freud, Mannheim, Wittgenstein vagy Szűcs Jenő munkássága, a jellegzetes szociografisztikus tradíciók), míg eljutnak ahhoz a meggyőződésükhöz, hogy az ebben a régióban megtermő szociológia túl tud lépni a *zapotnyik – pocsvennyik* konfliktuson, és hozzá tud szólni napjaink kérdéseire. Ez a hitük azért is nagyon tiszteletre méltó, mert pontosan látják és bemutatják a kultúraalapú és civilizációalapú szemlélet közötti különbséget, vagy azt, hogy a Nyugat hogyan bánt Freuddal, Mannheimmel, Wittgensteinnel, mennyit értett meg belőlük, mire használta/használja őket. (Ezzel kapcsolatban persze meg lehet jegyezni, hogy nemcsak az ilyen közép-európai, tehát "nem nyugati" típusú, stílusú és kultúrájú gondolatokkal és gondolkodókkal bántanak így, hanem például a náluk jóval "nyugatibb" Marxot vagy Max Weberrel is gátlástalanul "megette/megeszi" Amerika. Áthangszereli őket, kialakítja róluk a maga neomarxista vagy neoweberianus olvasatait és értelmezéseit, és azután ezeket fogadja el vagy vitázza velük.)

Kevésbé szeretnék azonban Csepeli és Wessely tanulmányának "közepével" foglalkozni, hiszen az igazi, tétre menő kérdés valóban az, mit tud, mire képes a közép-európai szociológia. Ezen a ponton azonban megintcsak nagyon nehéz ezt az írást megtámadni. A szerzők ugyanis egyszerűen *hisznek* valamiben, amivel mondjuk a *kétkedés* állítható szembe. Nem lehet így ez igazi vita, s ráadásul a szkeptikus szerepe sosem olyan megnyerő, mint a bizakodóé. Mégis, megkísérellek néhány szempontot felsorolni, kijelölni dimenziókat, amelyekben szerintem a hazai (közép-európai) szociológia változatai értelmezhetők.

Mindezek előtt azonban valamit még le kell szögezniem. Az én kulcsfogalmam – már eddig is felbukkant – a versenyképesség. Lehet, lesz aki ezt csúsztatásnak érzi: Csepeli és Wessely a közép-európai szociológia *kognitív esélyéről* beszél, ebben hisz, miközben én – biztosan nem véletlenül – arról gondolkodom, hogy mitől vagy mitől nem, mikor vagy mikor nem *kompetitív* ez a szociológia, talán mégis egymásra vonatkoztatható ez a két közelítés, illetve felállítható közöttük egy jellegzetes viszony.

Mit és hogyan kutatni?

Az egyik kulcskérdés valószínűleg a témaválasztás. A változatok már itt pontosan elkülöníthetők. Kissé talán szélsőségesen fogalmazva: az egyik oldalon azok állnak, akik szerint a vizsgálandó kérdéseknek az adott társadalom aktuális problémáira kell reflektálniuk, a másik oldalon pedig azok, akik nemzetközileg (is) releváns értelemben megfogalmazott kérdésekre keresik a választ. Nyilvánvaló, hogy egy szociológus nem szakíthatja ki magát abból a társadalomból, ahol él, és vizsgálódásainak valamilyen módon arra a társadalmi valóságra kell vonatkoznia. Vannak, akik számára ez azt jelenti, hogy olyan kérdésekkel és úgy kell foglalkozni, amilyenek és ahogy a mindennapok során felmerülnek: "az utcán járva, az ablakon kinézve, az emberekkel beszélve". Mások viszont – akár ugyanazon, akár más kérdések kapcsán – inkább a külföldi folyóiratokból merítenek, az ott szereplő modellekre, adatokra figyelnek, s azt kérdezik, vajon milyen lenne ez a megoszlás, hogyan korrelálna ez a két változó magyar adatokon.

Hasonló a helyzet az operacionalizálás terén is. Lehetséges olyan kérdéseket megfogalmazni, válaszalternatívákat, itemsorokat kidolgozni, amelyek – itt és most: átmenet és poszt-szocializmus – pontosan illeszkednek a mi sajátosságainkhoz, avagy lehet tallózni a nemzetközi irodalomban, felderíteni, hogy milyen méréseket, milyen kérdéseket használtak máskor és máshol az adott (vagy hasonló) probléma vizsgálatára, s így "visszavezetni" a kérdést valamilyen vonatkoztatási közegehez. Ennek megfelelően az előbbi vizsgálatokban a specifikumokat tükröző változók szerepelnek majd, olyan kategorizálások, amelyek megfelelnek a nemzeti, történeti, kulturális sajátosságoknak, míg az utóbbi kutatások inkább nemzetközi publikációkra figyelnek, az ott szereplő táblákat fogják "legyártani".

Úgy hiszem, mindkét "stratégia" mellett hozhatók fel érvek. Valószínű, hogy az előbbi jobban fog illeszkedni a mi társadalmi valóságunkhoz, ugyanakkor féltő, hogy a kapott eredmények megfelelő vonatkoztatás hiányában valahol "légüres térben" lebegnek. Az utóbbi stratégia olyan eredményekhez vezet, amelyek kevésbé reflektálnak a kor, a régió kérdéseire, mindenképpen bizonyos diszkrepancia húzódik a vizsgálat és a közép-európai valóság között, viszont a kutatási eredmények egy nemzetközi viszonyítás tükrében értelmezhetők. Végül is releváns, problémaérzékes szociológiai teljesítményhez mindkét módon el lehet jutni.

Őszintén szólva, sokszor hiszem azonban, hogy ez a szembeállítás (ti. hogy amit és ahogy Amerikában a Nyugaton kutatnak, mérnek, az annyira szervesen lenne minálunk) eltúlzott. Emlékszem, a "Rétegződésmodell-vizsgálat" idején néhány kolléga megütöközött azon, hogy Treiman nemzetközi presztízs-pontszámait hozzá mertük rendelni a magyar foglalkozásokhoz, bármit is mér, bármilyen relevanciával is bír ez az amerikai szülemény a mi társadalmunkban. Azóta kiderült, hogy Kulcsár Rózsa kutatási eredményei elég jól korrelálnak a nemzetközi presztízzsel, és semmit sem befolyásol lényegesen az, hogy egy elemzésben a magyar vagy nem a magyar presztízs szerepel. (Persze lehet, hogy van olyan kritikus, aki azt mondja, ez nem is csoda, hiszen azok az elemzések is mind "olyanok". Sőt a magyar presztízs-vizsgálat is – amelyet én nemzetközi színvonalúnak tartok – lehet egyesek szemében "túl nyugati", a társadalmi megbecsültség történetileg és kulturálisan meghatározott itteni sajátosságaira nem reflektáló, tehát igazából *nem is magyar*.) Mindenesetre bízom benne, hogy a TÁRKI-ban, az OTKA támogatásával a szociológiában való mérésről folyó kutatás

ezen a területen is rávilágít arra, hogy a magyar (közép-európai) mérés és a nemzetközi mérés közti különbségek mennyiben reálisak és mennyiben misztifikáltak.

A változatoktól, illetve a közöttük való választástól függetlenül egy példával szeretném érzékeltetni, mit tartok a legfontosabbnak ebben a kérdésben. Képzeljük el X, Y és Z szociológust s közöttük egy beszélgetést Magyarországon. X arról beszél, amit éppen most kutat. Mire Y megkérdezi: "És mi jön ki belőle?" Z viszont azt kérdezi: "És hogyan vizsgálod ezt?"

Miből kutatni?

Ez a kérdés talán az előzőnél is döntőbb. A hazai források végeessége és szűkössége jól ismert, a nemzetközi források szerepe pedig növekedik a régió szociológiájában. E pénzforrások különféle szempontok szerint minősíthetők. Egyik típusuk általánosan "segítő" jellegű, valamilyen fejlesztést, felzárkózást céloz; másik típusuk viszont inkább egy konkrét projekthez kapcsolódik. A versenyképesség kérdése eltérően merülhet fel ezekben az esetekben. Az előbbieknél pályázni, versenyezni kell, itt tehát a versenyképesség *bizonyos mértékig* a sikerességben jelenik meg. (A "bizonyos mértékig" kitétel arra utal, hogy az e forrásokról való döntés a valóságban időnként "versenyszerűbb", máskor különféle tényezők függvényében kevésbé az; például hogy itthon vagy külföldön döntenek-e a pályázók között. Másképp mondva; az ilyen "globális" pénzforrások esetében a versenyképesség ismérvei a jelen pillanatban valószínűleg mások hazai, illetve külföldi mértékkel mérve.)

A konkrét projekthez kapcsolódó pénzforrások viszont nem is mindig pályázattal érhetők el. E források között vannak "önzöbbek" és "önzetlenebbek", elhelyezhetők egy skálán aszerint, hogy a finanszírozó milyen mértékben motiválja *saját (konkrét és néha nem is hosszú távú) érdeke* abban, hogy valamilyen kutatáshoz pénzt adjon. Ezzel összefüggésben a forrás gazdája különböző mértékig határozhatja be pénzének felhasználási módját is (mi legyen a téma, ki kutassa azt, hogyan kutassa, mi történjen az adatokkal stb.). A versenyképesség itt tehát inkább *bizalmi kérdés*. Kifejeződik ez abban, hogy milyen mértékig írja elő a finanszírozó a fentieket.

Számos ilyen konkrét kutatásra hivatkozhatunk már ma is, amelyek – legalábbis részben – külföldi forrásra épülnek. Bizonyos tapasztalatok azonban azt jelzik, mintha a régió szociológiája nem minősülne eléggé versenyképesnek. Sok esetben a finanszírozók mintha nem bíznának igazán abban, hogy "nemzetközi pénzükért nemzetközi színvonalú árut" kapnak majd. "Harmadik világbeli" asszociációi támadhatnak az embernek, ha arról hall, hogy egy projekt keretében az adatokat külföldre viszik, amerikai és nyugat-európai egyetemeken dolgozzák majd fel, s mire mi itthon észbe kapunk, ott már PhD disszertációk sorát védtek meg az itteni politikai, gazdasági, társadalmi átalakulásról. Valamiféle "tudományos neokolonializmus" ez, mintha olajat vinnének ki egy országból. "Kibányásszák" az adatokat, (néha a fejekből nyers gondolatokat is), a világszintű késztermék pedig majd náluk készül, hiszen arra itt, Közép-Európában úgyszincs megfelelő (szellemi? technikai? mindkettő?) kapacitás. Jól látható: *divatban vagyunk*. Soha ennyi amerikai és nyugat-európai társadalomkutató, szociológus, politológus nem nyüzsgött még az egyetemeken és a kutatóintézetekben. Olvasnak és konzultálnak, "megkutatnak" minket, s otthon majd ők lesznek a régió szakértői. Megírják könyveiket, lehet, hogy némelyik még jó

RÉGIÓNK SZOCIOLÓGIÁJÁRÓL

---

is lesz közülük. Mi pedig, többnyire, (én magam is), segítjük őket ebben, együttműködünk a reánk jutó *komprádor értelmiségi* szerep szerint.

Bánja a fene, mondhatja erre Csepeli és Wessely, hiszen azok a dolgozatok, cikkek, könyvek pontosan olyanok lesznek, amilyenekkel "az amerikai szociológiai lapok etetik az olvasóikat", s amivel szemben ők büszkén vállalnak egy "periferiális pozíciót a nemzetközi szakmai diskurzusban". Nem szeretnék belemenni abba a vitába, hogy az ASR vagy az AJS által képviselt szociológia mit ér. Személy szerint jobb véleménnyel vagyok az ott megjelenő írásokról, de úgy gondolom, ez ma igazából *attitűd* lehet. A szociológia hosszú távú fejlődése dönti majd el, hogy az amerikai szociológia elmúlt éveinek fejleményei viszik-e, vitték-e előbbre ezt a tudományt, vagy sem. Úgy gondolom azonban, e periferiális pozíció vállalása, a nemzetközi diskurzusban való részvétel *nem büszkeség, hanem versenyképesség kérdése*. Ezért aztán bannám, ha valamilyen formában, de mégis "elírnák előlem" a 20. század végének nagy szociológiai témáját, a poszt-szocialista átmenetet. Ha a hazai kiadású, jobb-rosszabb angolságú tanulmánykötetekkel szemben a külföldön megjelenő könyvekben és tanulmányokban a hazai szerzők csak mutatóba fordulnának elő. Minderre pedig van tendencia, s ha ez ellen tenni akarunk, ha belátjuk, hogy a világ szociológiáját nem magyarul írják, illetve nem Magyarországon kiadott művekben terjesztik, még akkor sem, ha az éppen rólunk szól, keményen kell dolgoznunk. Úgy érzem, erről Csepeli és Wessely is hasonlóan vélekedik, hiszen *nemzetközi* diskurzusról beszélnek. Ehhez viszont nem elég esélyekben bízunk, versenyképessé kell válnunk.

Mindébből persze egymással ellentétes következtetésekre is lehetne jutni. Mondhatnánk: a versenyképességhez az kell, hogy a hazai (közép-európai) szociológia (még tovább) "amerikanizálódjon", még pontosabb, még profibb és talán még lélektelenebb elemzések készüljenek, amelyek külső fogalmi és értelmezési keretbe ágyazva, úgynevezett *nemzetközi trendekhez* illeszkedve vizsgálják a régió folyamatait. Vagy ellenkezőleg, a régió szociológiája attól lesz kompetitív, ha még inkább kihangsúlyozza a speciális vonásokat, megpróbál még jobban azokra a képességekre építeni, amelyekben biztosan ez a szociológia a jobb. Kérdés az előbbi esetben, hogy a szakma mekkora hányada lenne képes (már ma vagy legalábbis a közeljövőben) ASR és AJS színvonalú, nyelvezetű, felépítésű, problémaorientáltságú cikkeket gyártani. Kérdés az utóbbi esetben, hogy a szakma mekkora hányada lenne képes (már ma vagy legalábbis a közeljövőben) olyan meggyőzően képviselni a régió speciálisan történeti és kulturális szemléletét, nyelvét, problémaérzékenységét, hogy egy nemzetközi diskurzusban helytálljon.

Ezek a kérdések talán túlmutatnak Csepeli és Wessely tanulmányának problémakörén, mégis azt hiszem, hogy ide tartoznak, hiszen a magyar (közép-európai) szociológia szakmai felkészültségére vonatkoznak. Ennek megfelelően további kérdések is megfogalmazhatók. Az "egyik oldalról" például, hogy a szakma mekkora hányada próbálkozik máshol már bevált (vagy csak beváltak tekintett) rutinokkal és eltanult sémákkal felelni a itteni kérdésekre. A "másik oldalról" pedig kérdés, hogy a szakma mekkora hányada nem képes még ezeket a rutinokat és sémákat sem egy professzionális szinten elsajátítani. Annyi bizonyos, hogy az ASR-, illetve AJS- féle szociológiát – bárki bárhogy is értékkelje az ottani tanulmányokat – "hozni" nagyon kemény munka. De azt sem gondolom, hogy sokkal könnyebb feladatot vállalna az, aki az "amerikanizált" szociológia helyett egy "közép-európai" szociológiát kívánna "profi módon", versenyképesen művelni. A "módszertani és statisztikai bűvészkedés" elutasítása önmagában nem érdem, a politikai és társadalomkritikai deklarációk nem

elégsek egy nemzetközi diskurzusban. Más természetű, de nem kisebb kompetenciát kívánó feladatot vállal az, aki a közép-európai szociológia kognitív eselyében bízva kíván bekapcsolódni a nemzetközi tudományos életbe.

Miért kutatni ?

Elképzelhető végül, hogy a régió szociológiájában ez a kérdés a vízvonalasító. Miközben a motivációk nyilvánvalóan keverednek, ezért valószínű, hogy egyes szociológusokat jobban ösztönöz a megismerés "öncélú" vágya, a nemzetközi tudományos életben való részvétel magas presztízse, míg másokban erősebben működik az, hogy "használni akarnak": befolyásolni döntéseket, az ország, a nép sorsának, életének alakulását, felvállalják erre képtelen társadalmi rétegek és csoportok képviselőit, érdekeiket és problémáikat beemelik a nyilvánosságba. Ez a nyilvánosság pedig természetesen más kell legyen, mint a tudományos szakfolyóiratok vagy a nemzetközi konferenciák nyilvánossága. (A kérdés ezzel visszacsatolódik a *mit és hogyan kutatni* problémájához.)

E kétféle, szándékoltan polarizált, elvben nem biztos, hogy törvényszerűen, a gyakorlatban viszont mindenképpen megfigyelhetően szétváló motiváció közül egyébként az utóbbi sok szempontból "legitimebb". Hivatkozhatunk például az "adófizetők pénzére", de ha ez valakinek túl demagóg módon hangzana, utalhatunk éppen a tradíciókra is, a szociografisztikus és valóságfeltáró hagyományokra, amelyek Csepeli és Wessely szerint is a közép-európai szociológia egyik sajátos "tőkéjét" jelentik. Ehhez járul — a régió értelmiségének jellegzetes küldetésstudata mellett — az államszocializmus évtizedeire jellemző szociológusi szerep is, amely a *politizálás* és a *kritizálás* irányába nyomta el a szakmát, kialakítva egy olyan attitűdöt, hogy azok a produktumok, amelyek megkísérelnek függetlenedni a két funkciótól, azok legalábbis nem reflektálnak a hely és a kor problémáira, (tehát nem "használnak"), sőt jó, ha nem *legitimálják* a (mindenkori) hatalmat.

E legutóbbi jelenséggel kapcsolatban a politikai rendszerváltás után számos *remény* fogalmazódott meg arra vonatkozóan, hogy a szociológia professzionalizálódni fog, ahogy korábbi funkciói elvesztik relevanciájukat. Számos kolléga valóban egyértelműen elment a politika irányába. Ugyanakkor mára úgy tűnik, ismét szegényebbek lehetünk egy illúzióval, hiszen egy szakértői kormány hiányában azok a szociológusok, akiket érdeklődésük és ambícióik a politikai, kritikai szakértés irányába tolnak, változatlanul "otthon érezhetik magukat" a kilencvenes évek Magyarországon, s szinte ugyanott folytathatják, ahol abbahagyták a rendszerváltás előtt.

A jelzett különféle motivációknak számos indikátora tapasztalható egyébként napi szinten. Kinek szólnak az írások? A legszűkebb szakmának, vagy "legalább" egy szélesebb, érdeklődő értelmiségi közönségnek? Általánosabban fogalmazva meg ugyanezt: Kik jelentik a szociológus *referenciacsoportját*? A hazai szakma, a hazai döntéshozók vagy egy nemzetközi piac meghatározó képviselői? Avagy egészen konkrétan: milyen nyelven írodik meg egy mű először, angolul vagy magyarul? Ez utóbbi különbségre persze hatnak "technikai" tényezők is: az igen szűkös hazai szakmai publikációs és vitafórumok mellett (ahol üdítő kivétel a *Replika*, s csak részben enyhít a hiányon az új *Szociológiai Szemle*). Lényegében kényszerűen nemzetközi terepre tolódik számos munka, és az új kutatási eredmény előbb debütál egy nemzetközi konferencián. Mindez persze nem csupán a régió sajátossága. Az általam nagyon kedvelt és becsült

RÉGIÓNK SZOCIOLÓGIÁJÁRÓL

---

holland szociológia – érzékelve a kis ország – kis piac kényszerét – szinte minden teljesítménye "kétnyelvű", s a folyamat már az egyetemi disszertációk szintjén megindul. Másrészt viszont, ha hihetünk a *Szociológiai Szemle* szerkesztősége tájáról kiszivárgó híreknek, a lapot nem árasztották el a kiváló írások. Tehát az egész probléma vizsgálata mindenképpen *sokváltozós elemzést* kíván, ahol egyaránt *kontrollálni* kellene ambíciókra, attitűdökre, motivációkra és szakmai felkészültségre, professzionális tudásra, vagyis figyelembe kellene venni mindezek egyedi és együttes hatását.

Úgy hiszem, a közép-európai szociológia változatai többféleképpen is polarizálhatók. Csepeli és Wessely úgy gondolják, lenne kongnitív esély az általuk érzékelt kettősség leküzdésére. Engem az érdekel, van-e esély a versenyképességre az általam felvázolt változatokban. Manapság ugyanis nem jó, nem tehetséges, nem olvasott, nem képzett, nem problémaérzékeny szociológusról beszélnek, a dicséret jelzője a *kompetitív*. Igen széles fogalom ez, tartalmazza az összes fenti tulajdonságot, s ezentúl még a rátermettség és a sikeresség különféle további kritériumait is. Kétségtelen, nagyon *amerikai* ez a fogalom. Lehet, hogy mégis csúsztatásról van szó, lehet, hogy Csepeli és Wessely *szándékoltan beszél esélyről* és nem erről a versenyképességről. Én azonban – hogy befejezőképpen mégis optimista legyek – ez utóbbiban szeretnék bizakodni. A régió kompetitív szociológiájában, akár a "világpiacra", akár "hazai hasznosításra" termel, akár nemzetközi trendekben, modellekben és technikákban gondolkozik, akár a történeti, kulturális tradíciókra épít, akár a tudományos presztízs, akár a társadalmi hasznosság eszménye mozgatja.